

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ЯК ДОМІНАНТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У період невизначеності, коли минуле вже вичерпало себе, а майбутнє нової економіки і світу, що глобалізується, залишається нечітким, непередбачуваним, як ніколи зростає роль наукових знань, роль теоретичної, фундаментальної науки, що здатна продукувати ці знання, пояснюючи природу економічних явищ і процесів, котрі не можна опанувати, керуючись логікою традиційного мислення. Це повною мірою стосується і пояснення, *нового прочитання* якщо не всіх, то більшості економічних процесів та явищ.

Змушені констатувати, що на шляху нового прочитання, про яке ми щойно згадали, зустрічається чимало перепон, через які економічним наукам вкрай складно працювати на випередження, змінюватися самим і змінювати навколишній світ з урахуванням нових викликів сьогодення. Неупереджений аналіз свідчить, що подолання кризи, в якій перебуває економічна наука (припускаємо, що не тільки вона), неможливе без зміни формату, збагачення методології досліджень, наповнення її інструментарієм *міждисциплінарного характеру*. Справді, методологічний арсенал, з яким наукові школи, що функціонують у царині економічних наук, увійшли в XXI століття, потребує оновлення, доповнення здобутками споріднених наукових шкіл — соціологічних, філософських, політологічних та низки інших.

Економічні науки зможуть працювати на випередження, виокремлювати сучасні тенденції і тренди розвитку та повноцінно виконувати свою місію лише за умови якісного оновлення методологічних засад наукових досліджень. І складовою такого оновлення, безперечно, є опанування сучасної методології досліджень і якнайповніше використання *потенціалу міждисциплінарного підходу*.

Явища і процеси, які знаходяться за “кадром” міждисциплінарності є достатньо складними, багатоплановими та різновекторними, а тому досить проблематично дати вичерпну характеристику цього феномена у одному, хоча й самому широкому формулюванні.

Для комплексної характеристики категорії, що є предметом цього аналізу, існує необхідність розглядати її як мінімум з дев’яти позицій.

1. *Міждисциплінарність* – це запозичення і перетікання підходів і методів різних наук (дисциплін)
2. *Міждисциплінарність* – це здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що стає доступним в межах окремо взятої науки (дисципліни) за використання методів та інструментарію інших наук (дисциплін).
3. *Міждисциплінарність* у практиці наукових досліджень економічного спрямування означає, з *одного боку*, перенесення соціально-економічних, управлінських методів, інструментарію за межі вивчення власне економіки, а з *другого*, взаємодію економістів з неекономістами, запозичення їхнього методичного і прикладного інструментарію.
4. *Міждисциплінарність* – це розширення міждисциплінарних зв’язків у якості “противоядія” надмірній вузькості як предмету, сфери наукових досліджень, так і вузькості економічних дисциплін.
5. *Міждисциплінарність* – це запозичення взаємопов’язаними науками (дисциплінами) як методів, інструментарію, так і отриманих результатів дослідження та постійне звернення до їх теоретичних схем, моделей, категорій, понять.
6. *Міждисциплінарність* – це намагання подолати експансію так званого “економічного імперіалізму” у більшість галузей економічної науки. Йдеться про невинуватене засилля економічних наук методологічними засадами, теоретичним інструментарієм неокласики, мейнстріму і прагнення збагатити економічні науки здобутками інших сучасних економічних, соціологічних, філософських теорій.
7. “*Міждисциплінарність*” – це не лише просте запозичення методів, інструментарію з інших наук (дисциплін), а й інтеграція останніх на рівні конструювання міждисциплінарних об’єктів, предметів, опрацювання яких дозволяє отримати нове наукове знання.
8. *Міждисциплінарність* – це науково-педагогічна новація, що породжує здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що є недоступним в межах окремо взятої науки (дисципліни) з її специфічним, вузькоорієнтованим об’єктом, предметом і методами дослідження.

9. “Міждисциплінарність” у широкому, функціональному її розумінні – це зіткнення, взаємопроникнення, синергія різних наук (дисциплін), що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію, взаємозбагачення методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання.¹

На практиці міждисциплінарний підхід може реалізовуватися за двома основними форматами, сценаріями або підходами.

За першого, найбільш поширеного, міждисциплінарність образно кажучи *наводить “мости”* між різними науками (дисциплінами), неформально об’єднує їх, не порушуючи їхньої самостійності, унікальності, своєрідності.

У даному випадку плюралізм, диференціація наук (дисциплін) зберігається, може навіть зростати, а міждисциплінарність надбудовується над ними, пов’язує, об’єднує на методологічному та інструментальному рівні.

За другого формату міждисциплінарність постає як реальний інструмент об’єднання наук (дисциплін), появи інтегрованих продуктів, проектів, міждисциплінарних об’єктів дослідження, подальше опанування яких є принципово важливим і для науки, і для освіти.

Міждисциплінарність не є феноменом, що притаманний лише економічним наукам і економічній освіті. Цей феномен стосується усіх галузей знань. Водночас маємо наголосити на тому, що саме для економічних галузей знань, економічної науки і освіти інститут міждисциплінарності є особливо актуальним. Це пов’язане з тим, що в центрі наших досліджень знаходиться економічно активна людина, її економічна діяльність і ті відносини, що супроводжують цю діяльність.

Економічно активна людина має як мінімум чотири іпостасі – біологічну, трудову, соціальну і духовну.

До того ж цей основний об’єкт дослідження, основний ресурс і носій економічних інтересів живе у трьох світах:

- у світі природи;
- у світі техніки і технологій;
- у світі самих людей.

За такого складного переплетіння, про яке йшлося вище, наукові економічні дослідження і продукування нових економічних знань є можливим лише на засадах міждисциплінарності.

Безумовно, елементи міждисциплінарного підходу в дослідженнях соціально-економічного, управлінського спрямування були наявні й дотепер. Навіть важко уявити, наприклад, дослідження проблематики державних фінансів без використання теоретичного і прикладного інструментарію таких наук (дисциплін) як макроекономіка, національна економіка, економіка державного сектору тощо. Засвідчуємо, що здійснювані вченими-трудовиками дослідження проблем мотивації трудової діяльності передбачали здебільшого як дотепер, так і нині використання здобутків психологів, соціологів, соціальних філософів тощо.

Водночас наголошуємо на тому, що на порядку денному постають принципово нові завдання щодо використання міждисциплінарної практики досліджень. Остання, за нашим баченням, як за масштабами, так і за постановкою завдань має бути значно різноманітнішою, методологічно вивіреною з огляду на цілу низку об’єктивних і суб’єктивних обставин. «Час перебування у своєму “економічному окопі”, — зазначає Г. В. Задорожний, — де, образно кажучи, “світла Божого не видно”, тобто в окопі, *штучно відгородженому* від сучасної реальності й експериментально доведених положень в інших, перш за все людинознавчих, науках, уже пішло в минуле. І хто цього *не помічає*, той не просто відстає через своє неучтво, але й цим неучтвом *сприяє* реалізації смертоносних сценаріїв знищення Людини, Природи, Життя. Оновлення методології економічних досліджень, а на їх основі й усієї економічної науки потребує входження в метафізику, широкі двері в яку відчиняє *філософія господарства* як актуальне надбання думаючого людства»².

Наступне, на чому маємо зосередитися – це усвідомлення нових завдань у царині міждисциплінарності та зрозуміння причин, обставин, трендів, які актуалізують міждисциплінарний підхід.

Вкрай важливо переконатися у тому, що завдання, які постають перед нами у царині міждисциплінарності – це завдання і проблеми далеко не ті, що були ще декілька років тому. “Клубок” завдань наростає, таких клубків стає все більше. Чому це так? Що є каталізатором, першопричинами? Чому все частіше звучить думка, що майбутнє наукових досліджень і вищої освіти за міждисциплінарністю?

Перша причина — це небувале ускладнення оточуючих нас систем — економічних, соціальних, управлінських та відповідних інститутів. Опанувати механізми функціонування цих систем та їх розвитку стає все важче, а той неможливо без запозичення, перетікання підходів і методів різних наук (дисциплін).

¹ Слід наголосити на тому, що йдеться не про просте, механічне запозичення, а про інтеграцію, конструювання нових парадигм, появу нових міждисциплінарних об’єктів і предметів дослідження.

² Задорожний Г. В. От догматического экономиксизма к спасательному человеческому хозяйствованию / Г. В. Задорожний // Социальная экономика. — 2011. — № 2. — С. 20.

Наголошуємо й на тому, що характерною ознакою нової економіки, що формується, є інтенсифікація та взаємозв'язок усіх економічних і суспільних процесів, відтворення та поява все нових, більш складних проблем сьогодення, які потребують комплексного, міждисциплінарного підходу до їх вирішення.

Друга причина — зростаюча мобільність, швидкоплинність, швидкозмінюваність усього, що оточує людину і створення нею інститути. Ті зміни, які раніше (ще у другій половині ХХ ст.) відбувалися упродовж 15-20 років, нині стають реальністю за 4-5 років. За таким умов моно-наука, моно-дисципліна самотужки апіорі не може виконати своєї традиційної місії та забезпечити стійке прирощення нових знань.

Третя причина — поглиблення спеціалізації наук (дисциплін), як наслідок тенденцій у поділі і кооперації наукової праці, що були започатковані ще на початку минулого століття. Сама тенденція спеціалізації, поглиблення поділу та подальшої кооперації наукових результатів за участі представників різних наукових шкіл не є апіорі негативним явищем. Але залишається відкритим запитання: як забезпечити цілісність, системність сприйняття світу економіки, світу сучасного суспільного устрою за умов автономізації наукових шкіл і напрямів освітньої діяльності.

А тепер деталізуємо означене вище. *Розпочнемо з останньої причини, що актуалізує міждисциплінарність.*

Ще півтора століття тому для вчених-економістів, працюючих на “ниві” економічної науки, представленої на той час здебільш економічною теорією проблеми міждисциплінарності внаслідок спеціалізації наукової думки не поставало, більш того, домінувало прагнення дистанціюватися від інших наук (дисциплін), закріпити свою нішу, самостійність. У відомій широкому науковому загалу методологічній праці Дж. С. Мілля, що надрукована у 1848 році³ обґрунтовувалась необхідність закріпити особливий статус політичної економії по відношенню до соціальної філософії. Дещо пізніше цей же вчений захищав незалежність політичної економії від посягань соціології О. Конта⁴. Після того, як класична економічна теорія закріпила за собою предмет, специфічний метод дослідження, утвердилася як базова економічна дисципліна розпочався новий етап — професіоналізації економічних досліджень, а принцип “один предмет — один метод” розпочав відходити у минуле.

В міру поглиблення поділу праці у царині наукових економічних досліджень та освітньої діяльності, переважання вузькоспрямованих предметів і об'єктів вивчення розпочинається процес оформлення спеціалізованих дисциплін зі своїми програмами, підручниками, науковими виданнями, викладацькими школами тощо. Кожна з дисциплін розпочала формувати своє бачення світу економіки та суспільства, свою термінологію, власні наукові, теоретичні конструкції тощо. На певному етапі вузьке, спеціалізоване спрямування як у сфері наукових досліджень, так і в освітній діяльності мало позитивні результати: з'являлися нові гіпотези, поглиблювалися знання стосовно деталізованих явищ і процесів та механізмів їх функціонування; розширився портфель аналітичних матеріалів; конкретизувався інструментарій дослідження. Усе це сприяло розв'язанню конкретних економічних проблем. Втім історична реальність, практика сьогодення переконують у тому, що завжди є межа поглибленню поділу праці, “червона лінія”, за яку не можна переходити, а особливо це стосується сфери науки та освіти.

Як вітчизняна, так і світова практика переконують у тому, що поглиблення поділу праці на “ниві” наукових досліджень та освітньої діяльності має не лише позитиви, а й потенційні та реальні негативні наслідки. Складовою останніх є чисельні дисциплінарні кордони, фрагментація знань, обмеженість професійного кругозору безпосередніх виконавців, зниження здатності сприймати економіку і суспільство у системному, цивілізаційному вимірі. Подолати негативні прояви, про які йшлося вище, можливо саме за умови задіяння потенціалу міждисциплінарності.

Головне раціональне зерно міждисциплінарного підходу за умов зростаючої спеціалізації у сфері наукових досліджень — *збагачення споріднених наук на основі запозичення методологічного інструментарію, об'єднання зусиль* задля пояснення природи нових явищ, процесів та з'ясування тенденцій у царині економічного, суспільного розвитку. Наголошуємо на тому, що міждисциплінарний підхід передбачає інтеграцію різнорідних теоретичних і емпіричних результатів, задіяння методологічного інструментарію споріднених галузей науки та прирощення на цій основі наукового знання.

Принципово важливо, що міждисциплінарний підхід, міждисциплінарна практика наукових досліджень передбачають використання *потенціалу наявних концепцій, теорій, доктрин*, які дотепер сформовані зусиллями науковців різних галузей знань. Синтез різних теоретичних конструкцій має сприяти пошуку істини, здобуттю нового теоретичного знання, подоланню суперечностей, які в координатах надспеціалізації виявляються нерозв'язаними.

³ Див.: Милль Д.С. Об определении предмета политической экономии и о методе исследования, свойственном ей // Милль Д.С. Основания политической экономии и некоторые приложения их к социальной философии. М., — 2007.

⁴ Див.: Zouboulakis M. Contesting the Autonomy of Political Economy: the Early Positivist Criticism of Economic Knowledge // European Journal of the History of Economic Thought. — 2008. Vol. 15. № 1.

За масштабного, усвідомленого використання міждисциплінарного інструментарію створюються реальні передумови для взаємного посилення економічних і позаекономічних факторів розвитку, надається можливість по-новому інтерпретувати способи розв'язання старих проблем, виявити незадіяні позаекономічні джерела економічного розвитку, з одного боку, і недовикористані економічні ресурси позаекономічного розвитку — з другого.

Важливо усвідомлювати, що міждисциплінарний підхід не поглинає і посягає на метод кожної з наук, а створює передумови для більш рельєфного, широкого погляду на конкретний предмет (об'єкт) дослідження, прирощує наукове знання щодо вирішення поставлених завдань з вищою результативністю. Отже, міждисциплінарна практика розкриває нові перспективи для своєчасної й адекватної відповіді на актуальні економічні, управлінські, соціальні запити, для якнайповнішого використання потенціалу “неекономічних методів вивчення економіки” і “економічних методів вивчення не-економіки”, для досягнення синергетичного ефекту від міждисциплінарних взаємодій.

У розвиток оприлюдненої на початку *тези щодо ускладнення оточуючого нас світу економіки і необхідності радикального оновлення методологічного інструментарію* економічних досліджень акцентуємо увагу на тому, що таке оновлення пов'язане перш за все з *розбудовою нової економіки*, для якої характерні інші структура та ієрархія факторів. Якщо в нинішній, традиційній системі господарювання основними рушійними факторами розвитку є переважно матеріально-уречевлені, то в новій економіці на передньому плані перебувають нематеріальні активи. Це означає, що об'єкти наукових досліджень у дотеперішній та новій економіці докорінно різняться. У першому випадку об'єктом дослідження є традиційне виробництво, матеріально-уречевлені фактори, їх відтворення, що здійснюється у форматі механіко-матеріалістичного сприйняття. У другому випадку на першому плані дослідження мають бути явища і процеси, які дедалі складніше досліджувати у звичних координатах механіко-матеріалістичного підходу.

Звернімо увагу на таку принципову обставину. В економіці традиційного типу людина, так би мовити, перебуває біля техніки. У новій економіці, що інтенсивно розвивається, людина і техніка міняються місцями, тобто вже техніка перебуває біля людини. Водночас неабиякого значення набувають знання, інші нематеріальні активи, відтворення яких (виробництво, функціонування і реалізація) здійснюються за іншими закономірностями.

Змушені констатувати, що в наукових дослідженнях соціально-економічного спрямування людина чимраз частіше не постає у своїй внутрішній цілісності, зі своїм світобаченням, морально-духовними цінностями, мотивами, здібностями до творчої, продуктивної діяльності. Тож настав час вийти за межі заскоружлих парадигмальних схем, механістично-предметного, факторного сприйняття людини, яка є водночас і головним фактором, і головним ресурсом, і метою суспільного розвитку.

Особлива значущість міждисциплінарного підходу та проведення на його основі комплексних наукових досліджень стає зрозумілою з огляду на низку закономірностей і тенденцій розвитку нової економіки, які не можна опанувати, керуючись традиційним методологічним інструментарієм. У новій економіці, яка інтенсивно формується, багато складників економічної системи без перебільшення міняються місцями стосовно до їхніх ролі, місця, значення в економічному і суспільному житті або ж потребують іншої оцінки, іншого сприйняття⁵. За іншою логікою, з іншим методологічним інструментарієм треба оцінювати ефективність праці, роль економічного і позаекономічного, продуктивність інтелектуальної праці та багато-багато іншого.

Важливо усвідомити таке. Ефект від упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у багатьох випадках не веде до підвищення продуктивності у традиційному розумінні, утім, створює, формує принципово нову якість управлінських, технологічних, комунікаційних процесів. Це явище дістало назву **парадокс продуктивності**, сутність якого пов'язана з таким. За статистичними даними та результатами спеціальних досліджень найбільша частка комп'ютерної техніки, інших інформаційно-комунікаційних засобів, що використовуються на практиці, припадає на сферу послуг, управління, освіти. Інформаційні технології в зазначених сферах та процеси, в яких використовуються дані технології, не завжди піддаються формалізації. Застосування інформаційних технологій у зазначених та деяких інших сферах діяльності породжує ефекти, які не вписуються у традиційні оцінки продуктивності.

У новій економіці формується принципово інший формат відносин між розробленням і виробництвом (копіюванням) інформаційно-інноваційних продуктів, виробництвом і сервісним обслуговуванням. Скажімо, такий інформаційний продукт, як операційна система, потребує зазвичай істотних витрат на розроблення, тимчасом як для виробництва (копіювання) вистачає мінімальних матеріальних і фінансових витрат. Іншого формату набуває співвідношення між розробленням нових продуктів, їх виробництвом і навчанням щодо обслуговування. Так, наприклад, копіювання інформаційного продукту не потребує ані великих витрат, ані

⁵ Див.: Колот А. Розвиток науки про працю і соціально-трудова відносина та її роль у переформатизації та формуванні сучасного економічного мислення / А. Колот // Україна: аспекти праці. — 2012. — № 6. — С. 3–10.

висококваліфікованого персоналу. Водночас актуалізується значення навчання щодо користування новими інформаційними продуктами, їх адаптації до наявних систем і мереж.

Принципово важливою особливістю є й те, що, на відміну від традиційних товарів і послуг, знаннєвий, інформаційний, інтелектуальний товар залишається у його власника і може продаватися доти, доки існує на нього попит. Складовою глобальних змін, що відбуваються у світі економіки під впливом інформаційно-комунікаційної революції, є зміна змісту і характеру управлінської діяльності, трансформація управлінських технологій та самої філософії управління.

Вище вже зазначалося, що однією з причин актуалізації міждисциплінарного підходу, є зростаюча мобільність, швидкоплинність, швидкозмінюваність усього, що оточує економічно активну людину і створені нею інститути.

У розвиток цієї тези звернімо увагу на багатовекторні, надскладні зміни у структурі та ієрархії факторів виробництва, у життєвих циклах техніки, технології, інновацій, товарів і послуг, які суттєво впливають на зміст (до того ж неоднозначно, суперечливо), характер праці, форми і масштаби зайнятості, структуру мотивацій, усю систему відносин у сфері безпосереднього докладання праці.

Під впливом названих щойно революцій та цілої низки інших об'єктивних чинників відбулися (і далі відбуваються) суттєві зміни у співвідношенні еталонів технічного, економічного, біологічного й соціального часу. Наведемо такий найбільш характерний приклад. За всю історію людства саме в середині ХХ ст. настав момент, коли незмінний період заміни поколінь, що становить у середньому 25 років (від народженні матері до народження дитини), спочатку зрівнявся з періодом заміни домінантних технологій, а надалі, уже у 1970–1990-х рр., заміна домінантних технологій відбувалася кожні 5–10 років, з дальшим стисненням періоду заміни до 2–4 років наприкінці століття. Отже, протягом заміни одного покоління іншим техніко-технологічна, організаційно-технологічна, інституціональна база у сфері економіки змінюється неодноразово. При цьому за стислий (надкороткий) проміжок часу не тільки пришвидшуються зміни, а й набуває нової якості технічний, технологічний, інформаційний стан економіки, як і суспільства в цілому. До того ж на порядок зростає конкуренція в різноманітних формах це, у свою чергу, потребує іншої якості ресурсів праці, іншого темпу, іншої логіки та іншої мотивації соціально-трудової поведінки, інших темпу і масштабів адаптації до постійно змінюваних реалій, інших значення, ваги морально-духовних цінностей, іншого формату освіти (освіти протягом життя), інших компетенцій (здатність працювати в команді та в інформаційному середовищі, здатність до комунікацій, здатність адаптуватися та мислити нетрадиційно тощо).

Комплекс чинників, які мають як внутрішнє, так і зовнішнє походження, і серед них – кардинальні зміни у структурі та ієрархії рушійних сил розвитку економіки, нестійкість соціально-економічного розвитку, перманентні кризові явища, наростання асиметрій у розвитку економіки і суспільства, потреба надати суспільному розвитку стійкої динаміки – актуалізують розвиток економічної науки. Суспільство потребує нових економічних знань, інноваційних програм, проектів, рішень, які мають глибоке наукове опрацювання. За останні роки на порядок зріс інтерес до знань, проектів, пропозицій, які продукує економічна наука. Кожен на власному досвіді може переконатись у тому, що чимраз більше тих, хто нас оточує (особливо молодого і середнього віку), щиро бажають пізнати природу і механізми функціонування господарських систем, розглядати економічну таємницю, з'ясувати наукове тлумачення фактів повсякденного економічного життя.

Наведені вище аргументи здавалося б мали переконати як економістів, так і неекономістів у значимості і перспективності міждисциплінарного підходу.

Втім змушені констатувати, що масштаби і ефективність міждисциплінарної практики як у науці, так і в освітній діяльності залишаються далекими від бажаних. мізерними залишаються практичні заходи щодо розвитку міждисциплінарності за усіма її напрямками. Не спостерігається плідного діалогу між представниками споріднених наукових шкіл щодо запозичення методологічного інструментарію, бракує об'єднання зусиль у розв'язанні прикладних завдань.

Серйозні бар'єри на шляху утвердження продуктивних міждисциплінарних взаємодій існують в межах власне наукового і освітнянського співтовариства.

Останнє демонструє, з одного боку, недооцінку потенціалу міждисциплінарного збагачення а, з іншого, перебільшення значущості методологічного інструментарію тієї чи іншої галузі науки.

Стереотипи минулого, несформованість сучасного економічного мислення обумовлюють стан, коли чимало представників наукової спільноти й на початку ХХІ століття все ще додержуються думки Й. Шумпетера, який свого часу писав, що тісне співробітництво представників спеціалізованих напрямів наукових досліджень не матиме “чистого” зиску, натомість “перехресне запилення” різних наук може призвести до “перехресної” стерилізації”. Реалії ж сьогодення є такими, що масова “стерилізація” в науці не в останню чергу є наслідком саме недостатнього використання потенціалу міждисциплінарного підходу.

Поділяємо думку відомого фахівця в галузі соціоекономіки М. А. Шабанової, яка, розмірковуючи над проблематикою міждисциплінарного підходу, зазначила: “Часті заяви економістів щодо необхідності

врахування у дослідженнях більш широкого соціального контексту, інкорпорування в економічний аналіз досягнень інших наук, як правило, залишаються “добрими намірами”, по суті набувають ритуального характеру. Представники ж інших суспільних наук (соціології, психології та ін.), вивчаючи економічні проблеми, явно недооцінюють можливості *економічного* підходу. У зв’язку з цим переваги *міждисциплінарної* інтеграції — навіть у тих випадках, коли вони проголошуються ...надто недовикористовуються і нерідко не очевидні”⁶.

Дж. С. Міллю належать слова, які в непрямій формі демонструють несприйняття вченим одновимірною поглядом на світ економіки: “Малоймовірно, що людина буде гарним економістом, якщо вона нічим, крім економіки, не займається...”⁷. Саме через брак міждисциплінарного підходу економічні науки дедалі більше втрачають здатність продукувати цілісне бачення природи соціально-економічних процесів, тенденцій розвитку та способів забезпечення стійкої динаміки.

Один із засновників соціології як науки О. Конт писав, що “усі аспекти суспільного життя настільки тісно взаємозв’язані, що спеціальне дослідження будь-якого з них неминуче буде некорисним”⁸. Погоджуючись з О. Контом щодо необхідності комплексного вивчення соціально-економічних явищ, Дж. С. Мілля і А. Маршалл водночас не заперечували значущості спеціальних економічних досліджень та передбачали, що забезпечення єдності суспільних наук є завданням на майбутнє.

Наголошуємо на тому, що абсолютно більшість наукових економічних досліджень, з огляду на притаманний їм об’єкт і предмет, без сумніву, має чітко окреслений міждисциплінарний характер. Це означає, що теоретико-прикладне опрацювання цієї наукової царини потребує задіяння методологічного апарату та здобутків цілого комплексу наук — соціологічних, філософських, економічних, психологічних тощо. У сфері досліджень, яку маємо честь репрезентувати, учений має бути, образно кажучи, багатоборцем. У спорті, як відомо, багатоборець повинен одночасно і швидко бігати, і вправно стрибати, і добре плавати. Так і економісти, менеджери повинні володіти одночасно компетенціями і філософа, і соціолога, і психолога, і суспільствознавця. Принагідно й зауважимо, що моноспортсменів-аматорів багато, а багатоборців-професіоналів досить мало.

Тож саме за використання міждисциплінарного підходу:

– стає можливим усвідомлення природи, джерел, рушійних сил забезпечення стійкої економічної і соціальної динаміки;

– розкриваються нові грані для розуміння сучасної ролі людини як ресурсу, носія цінностей і мети суспільного поступу;

– очевидно стає вся палітра ризиків та механізмів перетворення викликів у ресурси стійкого розвитку.

Міждисциплінарний підхід у практиці економічних досліджень передбачає перехресний розгляд тих самих питань, явищ і процесів під кутом зору або крізь призму різних наук (дисциплін). Такий перехресний розгляд не можна вважати дублюванням наукових досліджень, невиправданими повторами і т. ін. *Навпаки*, перехресне дослідження покликане забезпечити синергетичний ефект, висвітлити засадничі причини нестійкої соціально-економічної динаміки та виробити комплексні, системні рішення, що мають сприяти стійкому економічному і соціальному розвитку.

Для того щоб у черговий раз не “латати дірки”, не імітувати модернізацію чи активізацію, а усвідомлено розробляти реалістичну соціально-економічну політику, конче треба знати природу глибинних процесів, тренди нової економіки, розуміти, що залишається за кадром та перешкоджає стійкій динаміці розвитку. Саме це змушує нас шукати нового наукового знання у царині соціально-економічного розвитку. Час простих рішень минув. Пора позбутися наслідків і недалекого минулого, і навіть сьогодення, коли компілювання, антиномізація, еkleктика заповнили більшість економічних видань. Такі наукові “здобутки” у кращому випадку є просто некорисними, а в гіршому — відтворюють спотворене економічне мислення та унеможливають формування виваженої соціально-економічної політики. За використання ж сучасного методологічного інструментарію з’являється можливість відмовитись від багатьох так званих вічних постулатів, істин, усталених канонів і одночасно відкрити нові грані світу як економічного, так і позаекономічного.

Припускаємо, що, задіявши потенціал міждисциплінарного підходу, наукове товариство очистить публікації від повторів, позбудеться “школярства”, однобокого, спрощеного погляду на складні процеси суспільного життя, упорядкує теоретичні конструкції, що пояснюють закономірності розвитку світу економіки та пропонують заходи щодо забезпечення стійкої економічної і соціальної динаміки. Безперечно, проблема переповнення публікацій спрощеними, тривіальними судженнями, повторами виникла не вчора, і

⁶ Шабанова М. А. Социэкономика (для экономистов, менеджеров, госслужащих) : учеб. пособие / М. А. Шабанова. — М. : Экономика, 2012. — 559 с.

⁷ Цит. за: Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3 т. — М., 1993. — С. 209.

⁸ Там же. — С. 208.

причиною цього є не тільки брак міждисциплінарних підходів. Водночас визнаємо, що саме через недооцінку міждисциплінарної методології не вдається позбутися засмічення наукових видань, містечковості у практиці проведення наукових досліджень.

Деякі підсумки та узагальнення

1. За умов формування нової економіки наявні вузькопредметні, вузькодисциплінарні розмежування економічної проблематики стають контрпродуктивними.

Міждисциплінарність у самому широкому її розумінні – це і глобальний тренд, і глобальна проблема, і глобальне завдання. Актуалізує цю проблему комплекс обставин, причин, які є і багатоплановими, і різновекторними, і суперечливими.

2. Сучасні явища і процеси, що відбуваються на полі економічного розвитку, як ніколи раніше потребують філософського, соціокультурного, соціодуховного, позаекономічного осмислення. Водночас і соціальні, і філософські, і політичні проблеми потребують організаційно-економічної, соціально-трудової оцінки, виміру та інтерпретації.

3. Останні дослідження та реалії сьогодення доводять, що складовою методологічного, міждисциплінарного оновлення економічної науки має стати *конструктивний синтез теоретичних досліджень у цій царині*. У попередні роки ми навчились у процесі теоретичного аналізу поділяти проблеми соціального-економічного розвитку на окремі частини, і це було на певному етапі здобутком, працювало на поглиблення наукових досліджень. Вважаємо, що нині як головне постає завдання іншого порядку — зібрати окремі складники в єдине ціле, сформувати засади узагальнювальної, нової економічної теорії, а на її основі вибудувати комплекс фундаментальних функціональних наук (дисциплін). Це не заперечує необхідності проведення спеціальних, односпрямованих досліджень соціально-економічної тематики. Водночас завжди слід пам'ятати про наявність червоної лінії, за яку не бажано переступати. Маємо не забувати, що *надмірна спеціалізація, розпорошення теоретико-прикладної тематики має кілька вад*. Перш за все таке розпорошення унеможливує цілісне осмислення економічних процесів за їх постійного ускладнення. З'являються провали на стику наукових досліджень, які випадають з поля зору наукових шкіл та окремих дослідників. Водночас та сама проблематика розглядається у складі різних надмірно диференційованих за предметом досліджень. Зворотним боком цього є дублювання наукових досліджень, розмивання предмета наукового пошуку. Нові грані не тільки теоретичного, а й суто прикладного характеру відкриваємо для себе, коли окремі інститути, наприклад, ринок праці, соціальний діалог, корпоративну культуру, соціальну відповідальність тощо — будемо розглядати не як ізольовані автономії, а як явища і процеси, що взаємозв'язані, взаємодіють, здатні взаємозбагачуватися та породжувати синергетичний ефект.

Свідченням надмірного розпорошення наукових шкіл, наукових економічних досліджень, зворотню стороною медалі є наявність у навчальних планах підготовки економістів і менеджерів багаточисельних карликових дисциплін, які могли б бути окремими темами або ж модулями однією з комплексних, фундаментальних дисциплін.

4. Проблема конструктивного синтезу постала не лише перед вітчизняною економічною наукою. Це проблема має загальносвітові коріння «Ми стоїмо, — пише О. Тоффлер, — на порозі повернення ... до великомасштабного мислення, до узагальнювальної теорії, до поєднання окремих частин у єдине ціле... Прагнення розглядати висмикнуті з загального контексту окремі кількісні деталі під час дедалі точніших досліджень ... призводить до того, що ми дізнаємося все більше і більше про все менше і менше»⁹. Вважаємо за необхідне ще раз наголосити на тому, що конструктивний синтез теоретичних досліджень передбачає не просто міждисциплінарну кооперацію, а взаємозбагачення на методологічному рівні, формування системного, цілісного бачення економіки, проблем і суперечностей її розвитку.

Синтез наукових досліджень у царині соціально-економічного розвитку, імплементація новіших здобутків у суміжні науки сприятиме синергетичному розвитку як суспільних, так і економічних наук. Необхідність найширшого використання міждисциплінарного підходу, міждисциплінарної методології є особливо актуальним для економічних наук. Характерною особливістю цих наук є те, що вони мають один із найскладніших об'єктів дослідження.

5. Одним із основних завдань економічних наукових шкіл має стати синтез наукових досліджень, який передбачає взаємопроникнення і взаємозбагачення методологічних принципів, подолання неприйнятної методології економічного детермінізму, яка й далі посідає провідні позиції. За умов формування нової економіки наявні вузькопредметні, вузькодисциплінарні розмежування економічної проблематики стають контрпродуктивними. Інтереси з'ясування природи нових явищ, тенденцій та напрямів економічного розвитку потребують симбіозу економічних, соціологічних, філософських підходів щодо вирішення нагальних проблем, їх імплементації в практику наукових досліджень.

⁹ Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. — М., 2004.— С. 223–224.

6. Міждисциплінарність – це одна з яскраво виражених прикмет сьогодення, за якою майбутнє наукових досліджень і розвитку вищої освіти.

Прикладом реалізації на практиці міждисциплінарного підходу може слугувати поява «Соціоекономіки» як нового напрямку наукових досліджень, і нової навчальної дисципліни. Наголошуємо на тому, що це яскравий приклад синергетичного розвитку міждисциплінарних взаємодій, об'єднання окремих, часткових аспектів наукових досліджень в широкий, цілісний напрям.

Соціоекономіка досліджує і вивчає *двосторонні* зв'язки між економічними і соціальними аспектами відтворення різних систем (від фірм і домогосподарств до суспільства в цілому) і намагається здійснити (там, де це можливо і необхідно) *економічну* оцінку цим зв'язкам на основі, по-перше, співставлення витрат і результатів і, по-друге, урахування існуючих *соціальних обмежень*.

Намагаючись співставити, узгодити економічні і соціальні *витрати* з економічними і соціальними *зисками*, соціоекономіка постійно трансформує економічні витрати у соціальні зиски, а економічні зиски у соціальні витрати.